

Γιάννης Μιχαήλ Γρυντάκης

Δωρεές και γηροκομήσεις στη βενετοκρατούμενη Κρήτη

ABSTRACT

Cretan people during the period of Venetian rule granted part or all of their property to third parties in order to meet their spiritual needs. Specifically, women, mainly unmarried, widowed or childless, who for several reasons were unable to manage their property by themselves, chose to grant it to younger persons who could take care of them during their lifetime. In many cases, they granted part of their property to relatives, friends, priests or churches to cover obligations or relieve supernatural anxieties. With men, the case was almost the same. Old men, incapable of working, disabled, etc. sought possible heirs or helpers in their everyday life and, one way or another, granted them assets. Very often donations and care of the elderly were the same thing.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στα χρόνια της Ενετοκρατίας, όπως και στη συνέχεια της Τουρκοκρατίας, οι Κρητικοί δεν σκέφτονταν τόσο τις δυσκολίες που περνούσαν καθημερινά, που δεν ήταν και λίγες, όσο αυτές που τους περίμεναν στα γεράματα. Και δεν είχαν άδικο. Για τους γέροντες δεν υπήρχε ούτε η παραμικρή κρατική μέριμνα. Όποιος δεν φρόντιζε για τα ύστερά του, έφτανε πολύ πριν από την ώρα του στον άδη. Η φροντίδα βέβαια δεν ήταν μόνο ζήτημα σύνεσης, αλλά και οικονομικής δυνατότητας. Οι πλούσιοι είχαν τη δυνατότητα αυτή γιατί διέθεταν περιουσία, οι φτωχοί όμως, όσο συνετοί και να ήταν, στηρίζονταν αποκλειστικά στα ελάχιστα που διέθεταν ή στη φιλανθρωπία των φίλων και των συγγενών τους. Στην εισήγησή μου θα εξετάσω με ποιον τρόπο αντιμετώπιζαν το φάσμα των γηρατειών άντρες και γυναίκες από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις, στις πόλεις και την ύπαιθρο.

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΡΕΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΑ ΓΕΡΑΜΑΤΑ

Οι γυναίκες, που κατά κανόνα ήταν μακροβιότερες, αγωνιούσαν περισσότερο για τα γεράματα. Προσπαθούσαν, κατά συνέπεια, να δημιουργήσουν κάποιου είδους εξασφάλιση, με βάση πάντα την περιουσία και την οικογενειακή τους κατάσταση. Η παντρεμένη, σύμφωνα με τον νόμο, διατηρούσε ως ατομική περιουσία την προίκα της, αλλά και κάθε κληρονομιά που θα είχε από τους γονείς ή συγγενείς της. Ο σύζυγος δεν είχε κανένα δικαίωμα να πουλήσει ή να διαθέσει κάτι δικό της χωρίς την έγκρισή της. Μπορούσε όμως να διαχειρίζεται τα πάντα προς το συμφέρον της οικογένειας. Κατά συνέπεια, κάθε συνετή γυναίκα κρατούσε την προίκα και την υπόλοιπη, αν είχε, περιουσία της για εξασφάλιση των γηρατειών ή για την αντιμετώπιση κάποιων δύσκολων καταστάσεων. Ήξερε καλά ότι, αν πέθαινε ο σύζυγός της χωρίς διαθήκη, θα

τον κληρονομούσαν τα παιδιά ή, αν δεν υπήρχαν παιδιά, τα αδέρφια του ή άλλοι συγγενείς. Σε μια τέτοια περίπτωση αυτή, αν έμενε χωρίς περιουσία, θα εξαρτιόταν από την καλή διάθεση και το έλεος των άλλων. Αλλά και διαθήκη να έκανε ο σύζυγός της, ήταν αμφίβολο το τι θα της άφηνε. Συχνά στη ζωή τους οι παντρεμένες βρίσκονταν μπροστά σε μεγάλα διλήμματα. Ήθελαν, παραδείγματος χάριν, να παντρέψουν τις κόρες τους και οι γαμπροί ζητούσαν προίκα. Αν ο σύζυγος δεν μπορούσε να την καλύψει με τη δική του περιουσία, όφειλαν να προσθέσουν και αυτές κάτι από την προίκα τους. Το ίδιο συνέβαινε και με τους γιους, όταν τους έβλεπαν να δημιουργούν οικογένεια και να μην μπορούν να επιβιώσουν, εξαιτίας έλλειψης κτημάτων, σπιτιού κλπ. Σε τέτοιες περιπτώσεις, αν ενεργούσαν αποκλειστικά με βάση το μητρικό φίλτρο και έδιναν τα πάντα, θα διέγραφαν μόνες τους το μέλλον τους από αβέβαιο έως οδυνηρό. Αν, αντίθετα, ενεργούσαν με βάση τη στυγνή λογική, θα τις χαρακτήριζαν άστοργες, αλλά θα είχαν ελπίδες για ανεκτά γεράματα.

Οι ανύπαντρες γυναίκες και οι χήρες χωρίς παιδιά βρίσκονταν σε πιο προνομιακή κατάσταση, αφού είχαν τη δυνατότητα χωρίς ενδιασμούς να διαθέτουν την όποια περιουσία τους, ανάλογα με τις εκάστοτε βιοποριστικές τους ανάγκες. Γενικά, η γυναίκα που διέθετε αξιόλογη προίκα ή άλλη περιουσία και είχε περιορισμένους ηθικούς φραγμούς έβλεπε με πιο αισιόδοξο μάτι το μέλλον.

Οι άντρες, κατά κανόνα, βρίσκονταν στον τομέα αυτό σε δυσκολότερη θέση, γιατί όφειλαν από τη μικρή ή μεγάλη περιουσία που διέθεταν να προκίσσουν τις κόρες και παράλληλα να βοηθήσουν τους γιους να δημιουργήσουν οικογένεια, παραχωρώντας τους το, νόμιμο τουλάχιστον, μερίδιο από την περιουσία τους. Οι περισσότεροι, με βάση το σκεπτικό που ήδη εκθέσαμε, φρόντιζαν να κρατούν ένα μέρος τουλάχιστον από την περιουσία τους, προκειμένου με την εκμετάλλευσή του να προσπορίζονται τα απαραίτητα, όσο ζούσαν, και να έχουν κάποιο κίνητρο, προκειμένου να προσελκύουν τη φροντίδα των άλλων, όταν θα την είχαν ανάγκη. Γνώριζαν και αυτοί όπως και οι γυναίκες καλά, ότι γηρατειά χωρίς περιουσία ισοδυναμούσαν με αυτοκτονία.

Για τους άντρες που δεν δημιουργούσαν οικογένεια, όπως και για τους χήρους χωρίς παιδιά, ίσχυαν όσα αναφέραμε και για τις αντίστοιχες γυναίκες.

Άντρες λοιπόν και γυναίκες, με βάση τα παραπάνω, έμεναν στο τέλος, κατά κανόνα, με κάποια περιουσία ή με κάποια προίκα, αντίστοιχα. Ζητούμενο ήταν το πώς θα την αξιοποιούσαν καλύτερα, για να βιώσουν λιγότερο εφιαλτικά γεράματα.

Ερευνώντας κανείς τα νοταριακά έγγραφα διαπιστώνει ότι όσοι προσπαθούσαν, όπως ήδη εκθέσαμε, να εξασφαλίσουν κάπως τα τελευταία δύσκολα χρόνια της ζωής τους χρησιμοποιούσαν διάφορους τρόπους μεταφοράς περιουσίας σε τρίτους, πάντοτε με επίσημο τρόπο και πάντα με, κατά κανόνα, σαφείς όρους. Σε όλες τις περιπτώσεις σχεδόν επικρατούσε η αρχή της δωρεάς. Η αρχή αυτή έπαιρνε πολλές μορφές. Ο ενδιαφερόμενος, αυτός δηλαδή που αδυνατούσε να ζήσει χωρίς φροντίδα τρίτου, είχε τη δυνατότητα να παραχωρήσει την ιδιοκτησία της περιουσίας του άμεσα ή να την κρατήσει, με τον όρο να μεταβιβαστεί αυτή αυτόματα μετά τον θάνατό του. Οι δωρεές και οι παραχωρήσεις με ανταλλάγματα δεν διέφεραν

σε τίποτα μεταξύ τους, αφού και οι δύο ήταν ουσιαστικά εικονικές πωλήσεις. Πωλήσεις με καθορισμένο σταδιακά καταβαλλόμενο αντίτιμο. Υπήρχαν και μερικότερες περιπτώσεις που θα εξετάσουμε παρακάτω. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα πρόσωπα στα οποία συνήθως άφηναν την περιουσία, όπως και οι όροι που έθεταν στα σχετικά συμβόλαια. Θα δούμε μερικές περιπτώσεις και θα τις σχολιάσουμε.

Η χήρα Φροσύνη Βλαστοπούλα, που καταγόταν από χωριό αλλά έμενε στην πόλη, παραχώρησε ως δωρεά όλη την προίκα της στον Μάρκο Καλομάτη, με τον όρο ότι θα φροντίζει για την τροφή και την ενδυμασία της όσο αυτή ζούσε και ότι θα την έθαβε σε συγκεκριμένο μοναστήρι, όταν πέθαινε.¹

Εδώ δεν διευκρινίζεται η σχέση της δωρήτριας με τον αποδέκτη της δωρεάς και οι όροι είναι γενικοί και αόριστοι, αφού δεν καθοριζόταν λεπτομερώς ούτε το είδος της τροφής ούτε της ενδυμασίας που θα προσφερόταν και επιπλέον επαφιόταν στην ηθική του αποδέκτη η υποχρέωση της ταφής.

Παρόμοια περίπτωση:

Ο Αντώνης Μουδάτσος παραχώρησε, με συμβόλαιο, στο χωριανό του Τζουάννε Μαυρέα όλη την περιουσία του στο χωριό, προκειμένου να αναλάβει τη διατροφή και την ενδυμασία του ίδιου και της μάνας του για πάντα.

Μέσα στις υποχρεώσεις του αποδέκτη της «αγοράς» ήταν να τους θάψει, όταν πεθάνουν, σύμφωνα με τις συνήθειες των χριστιανών, και να τους κάνει τα καθιερωμένα μνημόσυνα. Επειδή ο Μουδάτσος ήξερε ότι μετά τον θάνατό του ο Μαυρέας μπορούσε να αθετήσει την υποχρέωσή του αυτή, και μη μπορώντας να διασφαλιστεί με άλλο τρόπο, ζήτησε να προστεθεί στο σχετικό συμβόλαιο η φράση: «Αν δεν τα τηρήσει αυτά, να το έχει βάρος στην ψυχή του ο ίδιος και οι κληρονόμοι του».² Προσπάθησε δηλαδή να κινησει τα συναισθήματα του αποδέκτη και να τον φοβίσει με την έμμεση αυτή κατάρα, που θα ίσχυε όχι μόνο για τον ίδιο αλλά και για τους κληρονόμους του. Ήταν η μοναδική του εφικτή άμυνα.

Δεν ήταν μόνο η ηλικία που μπορούσε να καταστήσει κάποιον αγρότη ή και αστό ανίκανο για εργασία, ήταν και η υγεία ή η σωματική ακεραιότητα. Με άλλα λόγια, γέροντες, άρρωστοι και ανάπηροι, άντρες και γυναίκες, βρισκόνταν στο ίδιο μήκος κύματος. Οι άνθρωποι αυτοί, επειδή δεν μπορούσαν να καλλιεργούν τα χωράφια τους και γενικά να αντιμετωπίζουν τις δυσκολίες της αγροτικής δουλειάς, συνήθιζαν να παραχωρούν την εκμετάλλευση, κυρίως μέρους, της περιουσίας τους σε συγγενείς ή φίλους, με τον όρο να τους παρέχουν συγκεκριμένα ποσοστά από την παραγωγή. Στην περίπτωση αυτή η δωρεά έμοιαζε με ενοικίαση και εξασφάλιζε περισσότερο τους δωρητές, γιατί μπορούσαν να ελέγχουν αποτελεσματικότερα τους αποδέκτες. Επειδή κάθε παραχώρηση οικογενειακής περιουσίας παραβίαζε τις διατάξεις ή τα καθιερωμένα του οικογενειακού δικαίου, όφειλαν να την αιτιολογούν πλήρως. Έτσι σημείωναν στο σχετικό συμβόλαιο τους λόγους που τους οδηγούσαν στη συγκεκριμένη πρωτοβουλία.

¹ Μ. Αρκολέος, 156/9-12-1644.

² Α. Τρωίλος, 30/17-12-1590.

4 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ ΙΒ΄ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΡΗΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Η Εργίνα Βλαστοπούλα δώρισε ένα κτήμα στον Μανώλη Βλαστό. Αυτός θα το έσπερνε και θα της έδινε όσο ζούσε τη μισή παραγωγή. Όταν αυτή θα πέθαινε, το κτήμα έμενε στον ίδιο και τους κληρονόμους του. Αν κάποτε κανείς από τους κληρονόμους της τον ενοχλούσε, (ο Μανώλης) μπορούσε να αποζημιωθεί από την υπόλοιπη περιουσία της, την οποία και υποθήκευε.³

Οι γηραιές χήρες προτιμούσαν, κατά κανόνα, να τους γηροκομεί κάποιος από τα παιδιά τους και σ' αυτό άφηναν την όποια περιουσία τους.

Η χήρα Πόθα Βλαστοπούλα δώρισε όλη την περιουσία της στο γιο της Γιώργη χωρίς να την αναγκάσει κανείς. Μετά από αυτό θα τη φρόντιζε όσο ζούσε. Στις δυο κόρες της άφηνε από 10 υ. και τίποτα άλλο.⁴

Να σημειωθεί ότι σύμφωνα με το βυζαντινό δίκαιο η γυναίκα δεν μπορούσε όσο ζούσε ο άντρας της να κάνει δωρεά την προίκα της, γιατί κύριος διαχειριστής της προίκας μετά τον γάμο ήταν ο σύζυγος.⁵ Η διάταξη αυτή πρέπει να ίσχυε και στην Κρήτη τη συγκεκριμένη περίοδο, γιατί τις δωρεές προς τρίτους τις έκαναν κυρίως χήρες.

Σε ορισμένες περιπτώσεις οι «δωρητές» όριζαν επακριβώς το ποσό ή το είδος που ήθελαν τη χρονιά, προκειμένου να καλύπτουν τις βιοποριστικές τους ανάγκες. Στις περιπτώσεις αυτές η δωρεά δεν διέφερε πολύ από τη διαρκή ενοικίαση της περιουσίας (*livello perpetuo*) έναντι καθορισμένου σταθερού τιμήματος. Με άλλα λόγια, ο διαθέτης κρατούσε την ψιλή κυριότητα, όπως θα λέγαμε σήμερα.

Ο Μάρκος Αρκολέος και η γυναίκα του Σοφία δώρισαν όλη την περιουσία τους στον Φραγκιά Βλαστό, με τον όρο να τους δίνει όσο ζούσαν 70 υ. τη χρονιά, για τις ανάγκες τους. Όταν πέθαιναν, όλη η περιουσία τους θα ήταν δική του.⁶

Ο Μανώλης Κλάδος δώρισε ένα αμπέλι σε μοναστήρι, με τον όρο να του δίδουν οι καλόγεροι τη χρονιά το 1/3 του κρασιού. Όταν πέθαινε, το αμπέλι θα έμενε στο μοναστήρι.⁷

Ο Μανώλης Βαρούχας παραχώρησε ένα αμπέλι στο γιο του, με τον όρο να του δίνει κάθε χρόνο το μισό μούστο. Όταν πέθαινε, θα ήταν αποκλειστικά δικό του.⁸

Τέλος:

Η χήρα Ατζολέτα Βαρούχα δώρισε από τώρα στον Αγγελούτσο Βαρούχα όλη την προίκα της, με τον όρο να της παραχωρήσει ένα σπίτι να μένει και να της δίνει κάθε Αύγουστο 3 μ. στάρι, 2 κριθάρι, 1 μ. όσπρια, 5 μίστατα κρασί και 10 λίτρες λινάρι. Ακόμα υποσχέθηκε να του δώσει ρούχα και μετάξι, όταν θα πάντρευε την αδερφή του.⁹

³ Ι. Βλαστός, 16/9-2-1604.

⁴ Ι. Βλαστός, 289/18-2-1613.

⁵ Αρμενόπουλος, 3/Α/11.

⁶ Ι. Βλαστός, 204/17-3-1604.

⁷ Μ. Βαρούχας, 108/22-2-1601.

⁸ Μ. Βαρούχας, 428/28-2-1607.

⁹ Μ. Βαρούχας, 820/ 29-11-1612.

Μερικές φορές το αντάλλαγμα που ζητούσαν οι δωρητές από τους αποδέκτες της δωρεάς δεν ήταν χρήματα αλλά *υπηρεσίες*, όσο ζούσαν ή και μετά τον θάνατό τους. Η υπηρεσία που πρωταγωνιστούσε ήταν αυτή των μνημόσυνων. Μπορεί να ήταν υποχρεωμένοι οι συγγενείς ή οι κληρονόμοι τους να τα εκτελούν, όμως κανείς δεν τους είχε εμπιστοσύνη. Ένα συμβόλαιο δωρεάς ήταν η καλύτερη εξασφάλιση.

Ο καλόγερος Μαλαχίας Βαρούχας δώρισε ένα αμπέλι σε μοναστήρι με τον όρο να τον μνημονεύουν ζωντανό και πεθαμένο.¹⁰

Ο Γιακουμής Λαγγουβάρδος δώρισε μια μουριά σε ιερέα με τον όρο να τον μνημονεύει για πάντα.¹¹

Η χήρα Καλή Σολατζοπούλα δώρισε ένα χωράφι, που είχε αμοίραστο με τον γιο της, στον παπά Γιώργη Λαγγουβάρδο και αυτός για αντάλλαγμα αναλάμβανε να τη θάψει και να της κάνει τα μνημόσυνα. Στην ενέργεια αυτή προχώρησε, γιατί «ήταν γριά και περίμενε από στιγμή σε στιγμή το θάνατο». Παρών ήταν και ο γιος της Μανώλης, ο οποίος δέχτηκε και παίνεσε τη δωρεά. Υποσχέθηκε επίσης στον παπά και τους κληρονόμους του ότι δεν θα τη διεκδικούσε ποτέ.¹²

Η χήρα Εργίνα δώρισε στον εξάδελφό της παπά Γιώργη Λαγγουβάρδο καταλύματα, με τον όρο να μνημονεύουν αυτός και τα παιδιά του, αν γίνουν παπάδες, τον άντρα και τα παιδιά της.¹³

Αυτή έκανε τη δωρεά καθαρά για τον μακαρίτη άντρα της και τα πεθαμένα παιδιά της. Για δικό της δεν ανέφερε τίποτα.

Μερικές φορές οι γηραιές κυρίες παραχωρούσαν, με συμβόλαιο, εισοδήματα ή ακίνητα ως δωρεά σε κάποια πιστή *παραδουλεύτρα* τους, με τον όρο να εξακολουθήσει να τους προσφέρει τις υπηρεσίες της όσο θα ζούσαν. Η περίπτωση αυτή ήταν περισσότερο ασφαλής, γιατί οι διαθέτες διαχειρίζονταν το σύνολο της περιουσίας τους και είχαν το δικαίωμα, όταν διέβλεπαν απιστία, να αποσύρουν την δωρεά.

Η χήρα Μαρίνα Τεριανού έκανε δωρεά 2.000 υ. στην ψυχοκόρη της Τζουάννα Γρυλώνη. Τα χρήματα αυτά θα τα έπαιρνε η Τζουάννα μετά το θάνατό της, εάν την υπηρετούσε μέχρι τότε. Αν έφευγε από την υπηρεσία της νωρίτερα, έχανε τη δωρεά.¹⁴

Ο όρος αυτός μπορεί να κατοχύρωνε τη δωρήτρια, αλλά ήταν επισφαλής για την αποδέκτρια, αφού η πρώτη μπορούσε σε κάποια φάση να αποσύρει τη δωρεά με το αιτιολογικό ότι δήθεν δεν την υπηρετούσε όπως έπρεπε.

Άλλες φορές η δωρεά γινόταν από *ευγνωμοσύνη* για όσα είχαν προσφέρει ή ήταν υποχρεωμένοι να προσφέρουν οι αποδέκτες στους δωρητές.

¹⁰ Μ. Βαρούχας, 182/21-7-1603.

¹¹ Μ. Βαρούχας, 470/17-11-1607.

¹² Μ. Βαρούχας, 809/25-9-1612.

¹³ Μ. Βαρούχας, 715/7-5-1611.

¹⁴ Τ. Πάντιμος, 79/1-9-1630.

Η χήρα Μαρούσα Παχοπούλα δώρισε στον παπά Γιώργη Σκορδίλη ένα σπίτι και ένα κατάλυμα, γιατί έθαψε το γιο της με την υποχρέωση να τη θάψει και αυτή και να τους κάνει για πάντα τα μνημόσυνα.¹⁵

Ο Γιακουμής Σπηλιώτης θέλοντας να ευχαριστήσει τον παπά Γιώργη γιατί έθαψε τη γυναίκα του χωρίς να πάρει χρήματα, του δώρισε ένα αμπέλι, με τον όρο να την μνημονεύει όσο ο ίδιος θα ζούσε.¹⁶

Μερικοί χωρικοί ανήμποροι ίσως δώριζαν, από ευγνωμοσύνη, την περιουσία τους σε συγγενείς που πρόσφεραν σ' αυτούς κάποια ανακούφιση.

Ο Κωνσταντής Λαγγουβάρδος χάρισε στην αδερφή του, για όσα του πρόσφερε καθημερινά, το μερτικό του από την προίκα της μάνας τους και το μισό αδερφομοίρι του. Όταν πέθαινε, θα έπαιρνε και το άλλο μισό.¹⁷

Ο νόθος Τζανής Δάνδολος έκανε μετά θάνατο δωρεά σε έναν παπά το αμπέλι του, με την αιτιολογία ότι γνώρισε πολλές χαρές από αυτόν και με τον όρο ότι θα τον έθαβε ο ίδιος και θα τον μνημόνευε όσο ζούσε.¹⁸

Μερικοί φτωχοί χωρικοί, όταν έβλεπαν ότι δεν είχαν τη δυνατότητα να διαθέσουν χρήματα για την τελετή της ταφής του συγγενή που κληρονομούσαν, μεταβίβαζαν την κληρονομιά σε κάποιο παπά, προκειμένου να αναλάβει αυτός τα έξοδα.

Ο Κωνσταντής Μουριζής, επειδή δεν είχε τη δυνατότητα να θάψει τον ανιψιό του που πέθανε, παραχώρησε τα αδερφομοίρια του (μερτικό σε μια ελιά, μια χαρουπιιά και ένα χωράφι) σε παπά, προκειμένου να τον θάψει και να τον μνημονεύει όσο ζούσε.¹⁹

Υπήρχαν και ελάχιστες έστω περιπτώσεις που οι διαθέτες δώριζαν εν ζωή κάποιο ακίνητο σε συγγενικό τους πρόσωπο, χωρίς να ζητούν ανταλλάγματα. Ο νοτάριος κάθε φορά και σε κάθε περίπτωση ήταν υποχρεωμένος να υπενθυμίζει στους δωρητές ότι από τη στιγμή που θα υπέγραφαν τη δωρεά, δεν μπορούσαν με κανένα τρόπο να την ακυρώσουν.

Ο Θωμάς Βαρούχας δώρισε στην αδερφή του την παπαδιά ένα χωράφι, πλάι στο σπίτι που της είχε δώσει για προίκα και ζητούσε να μην την ενοχλήσει ποτέ κανείς.²⁰

Η χήρα Εργίνα Αρκολεοπούλα δώρισε στον παπά Γιώργη Καλομενόπουλο κάποια καταλύματα. Ο νοτάριος της υπενθύμισε ότι η δωρεά ανάμεσα σε ζωντανούς δεν σήκωνε ακύρωση και αυτή απάντησε ότι το ήξερε.²¹

---

¹⁵ Μ. Βαρούχας, 309/29-4-1605.

¹⁶ Μ. Βαρούχας, 515/4-6-1608.

¹⁷ Μ. Βαρούχας, 468/7-11-1607.

¹⁸ Μ. Βαρούχας, 574/ 11-3-1609.

¹⁹ Μ. Βαρούχας, 655/13-4-1610.

²⁰ Μ. Βαρούχας, 160/11-9-1602.

²¹ Μ. Βαρούχας, 178/18-4-1603.

Αν και η δωρεά ήταν αμετάκλητη, σε περίπτωση που και οι δύο πλευρές συμφωνούσαν μπορούσαν να την ακυρώσουν.

Ένας παπάς είχε δωρίσει σε φεουδάρχη της περιοχής ένα γάιδαρο. Μετά ένα διάστημα συμφώνησαν και οι δύο να ακυρώσουν τη δωρεά. Έτσι το ζώο επέστρεψε στον πρώτο ιδιοκτήτη του.²²

Μπορούσε, ωστόσο, η δωρεά και να περιοριστεί μέχρι ενός σημείου, όταν στο συμβόλαιο υπήρχε σχετικός όρος.

Ο Θεοδόσιος Πεδιώτης δώρισε στο μοναστήρι του Αρετίου την κινητή και ακίνητη περιουσία του με τον όρο να μονάζει σε ένα συγκεκριμένο μετόχι του μοναστηριού. Αν στο μέλλον αλλάξει ηγούμενος και τον διώξει από το μετόχι, έχει το δικαίωμα να πάρει τα μισά από όσα παραχώρησε στο μοναστήρι.²³

Σε περίπτωση λάθους, η δωρεά ακυρωνόταν ή έπαιρνε άλλη μορφή.

Ο Τζώρτζης Καριστινός είχε δωρίσει στον μοναχό Νικόδημο Καλοχρυσό ένα χωράφι, για να χτίσει κελιά του μοναστηριού του Αγ. Αντωνίου. Η αδερφή του Τζώρτζη Μπέλλα ισχυρίστηκε ότι το συγκεκριμένο χωράφι ανήκε στην προίκα της και τελικά συμφώνησε να το αφήσει στον Καλοχρυσό και αυτός να της δίνει κάθε Αύγουστο ένα μουζούρι στάρι.²⁴

Σύμφωνα με το βυζαντινό δίκαιο υπήρχε και άλλη περίπτωση ακύρωσης δωρεάς. Ήταν αυτή κατά την οποία οι γονείς δώριζαν κάποια περιουσία στα παιδιά ή τα εγγόνια τους και αυτά, στη συνέχεια, έδειχναν αχαριστία (*Αι δωρεαί γινόμεναι παρά των ανιόντων εις κατιόντας αυτεξούσιους ουκ ανατρέπονται, ει μη αχάριστοι περί αυτούς γίνωνται οι λαμβάνοντες*).²⁵ Η διάταξη αυτή δεν πρέπει να εφαρμοζόταν στο κρητικό δίκαιο, γιατί δεν έχουμε ανάλογο παράδειγμα. Εξάλλου, όσο λογική και αν ακούγεται, στην ουσία ήταν παράλογη, αφού κάθε γονιός θα μπορούσε να χαρακτηρίσει αχάριστη τη στάση του γιου ή της κόρης του απέναντί του, προκειμένου να ακυρώσει τη δωρεά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κωνσταντίνος Αρμενόπουλος (1885), *Πρόχειρον νόμων ή Εξάβιβλος*, εν Κωνσταντινουπόλει.

Wim Bakker και Arnold Van Gemert (1987), *Μανώλης Βαρούχας, νοταριακές πράξεις, Μοναστηράκι Αμαρίου (1597-1613)*, Ρέθυμνο.

Γιάννης Γρυντάκης (2003), *Μαρίνος Αρκολέος, ο τελευταίος νοτάριος της Δυτικής Κρήτης, Πρωτόκολλο 1643-1646*, Ρέθυμνο.

Γιάννης Γρυντάκης (2006), «Το πρωτόκολλο του ρεθεμνιώτη νοτάριου Τζώρτζη Τρωίλου», 1595-1600, *Τάλως*, Χανιά.

Γιάννης Γρυντάκης (2010), *Το πρωτόκολλο του νοταρίου Αντρέα Καλλέργη, Ρέθυμνο 1634-1646*, Ρέθυμνο.

²² Μ. Βαρούχας, 766/13-6-1612.

²³ Σ. Ξανθουδίδης, ό.π., σ. 243, 244.

²⁴ Σ. Ξανθουδίδης, σ. 38, 39.

²⁵ Αρμενόπουλος, 3/Α/18.

8 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ ΙΒ΄ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΡΗΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Γιάννης Γρυντάκης (2011), *Τζώρτζης Πάντιμος ένας διαφορετικός νοτάριος, πρωτόκολλο 1613-1642*, Ρέθυμνο.

Γιάννης Γρυντάκης (2012), «Το πρωτόκολλο του επαρχιώτη νοταρίου Ιωάννη Μ. Βλαστού, Ρούστικα 1599-1614», *Τάλως*, Χανιά.

Στέφανος Ξανθουδίδης (1912), «Κρητικά συμβόλαια εκ της Ενετοκρατίας», *Χριστιανική Κρήτη*, Έτος Α΄, τ. Α΄, Β΄, Ηράκλειο.